

Др Срђан Шљукић
Филозофски факултет
Нови Сад

ДРУШТВЕНИ СУКОБИ И ЊИХОВЕ ПОСЛЕДИЦЕ: СРПСКЕ ИЗБЕГЛИЦЕ И МИТ О КРАЈИНИ

Сажетак

У овом раду аутор разматра померања становништва и промене у структури становништва као последице друштвених сукоба. Наведене демографске промене не представљају никакав изум скоријег времена, већ представљају скоро редовну последицу многих историјски познатих друштвених сукоба. Једна од последица рата у Хрватској (1991-1995) је и велико померање становништва и промена у структури становништва, посебно када се ради о Србима у Хрватској и територији некадашње Републике Српске Крајине. Одуговлачење и онемогућавање повратка српских избеглица на ранија места живљења (нарочито на подручја Крајине) води њиховој друштвеној интеграцији у Србији, али може да води и настанку мита о Крајини као „светој земљи“. Мит о Крајини, који по себи није ни добар ни рђав, може бити пацификован једино повратком српских избеглица.

Кључне речи: друштвени сукоби, интеграција, мит, рат у Хрватској, српске избеглице.

Као и свака друга друштвена појава, друштвени сукоби имају своје узроке, свој ток и своје последице. Свакако да истраживање узрока некаквог друштвеног сукоба има већу научну тежину и већи значај него истраживање самог тока или пак последица тог истог сукоба. Међутим, као што је врло тешко у самом истраживању издвојити само један од ових сегмената, јер се, често, тек њихова целина показује као смислена, тако је такође важно истаћи на кружну повезаност ова три елемента. Наиме, последице неког друштвеног сукоба могу постати узрок (или део узрока) неког другог (новог) друштвеног сукоба. Овим истраживање последица друштвених сукоба добија на значају.

Међу бројне последица многих друштвених сукоба спадају и померања становништва и промене у структури становништва као резултат ратова. Померања и промене у структури становништва (присилне миграције, колонизација, геноцид, итд) нису само проблеми демографије, већ и социологије и то на много начина. Да овде споменемо питања односа придошлица према становништву које они затичу у местима свог доласка, евентуалног судара различитих начина живота, прилагођавања, промена у

начину живота како придошлог становништва, тако и затеченог, ненасељене територије и сл.

Померање становништва и промене у структури становништва као последице неког друштвеног сукоба нису неке посебно нове друштвене појаве. Од када је могућа историјска реконструкција друштвених сукоба, зна се зна многобројне случајева да је, као последица рата, неко становништво са одређене територије бивало протерано (или је, у неким, не тако ретким случајевима, било истребљено) да би га неко друго становништво, више по укусу победника у рату, на истој територији заменило. Често се догађало да ова «замена» буде резултат и комбиноване акције, у смислу паралелне употребе оба метода (протеривања и геноцида).

Уколико узмемо у обзир само последњих неколико векова, највећу промену у становништву сигурно је представљало насељавање Европљана у Америци, укључујући ту и огромно смањење броја или потпуни нестанак већине америчких домородачких друштава. Највећи удео у паду броја домородачког становништва одиграли су микроби које су донели Европљани, а на које тадашње америчко становништво није било отпорно. Ти су микроби усмртили милионе Индијанаца, озбиљно уздрмавши морал преосталих. Примера ради, подсетимо се да победа малобројних Шпанаца под вођством Фернанда Кортеса над милионским царством Астека вероватно не би била могућа да у данашњи Мексико нису 1520. године доспеле велике богиње, које су буквално преполовиле становништво Царства (укључујући ту и цара Куитлаука), деморалишући другу половину која је гледала како болест коси њихове сународнике, истовремено «заобилазећи» Шпанце. За мање од сто година, до 1618, некада двадесетомилионско становништво Мексика сведено је на око милион и шест стотина хиљада: што нису урадиле болештине, довршили су Европљани својим технички и технолошки надмоћним наоружањем. Изгледи једног другог шпанског освајача, Франциска Писара, у сукобу са Царством Инка на територији данашњег Перуа године 1531. били би много лошији да велике богиње нису око 1526. (пет година пре доласка конквистадора) побиле велики број становника, међу којима је био и цар Уајну Капак. За само век или два од Колумбовог открића новог континента, пад броја Индијанаца (рачунајући цео амерички континет) износио је 95% (Dajmond, 2004: 60 и 188-190).

Ни у Северној Америци није било много другачије. Велик део «посла» поново су одрадили микроби, док су преживела домородачка друштва уништена у ратовима које су водили Европљани, тачније најпре њихове матичне европске државе, затим европске колонијалне управе и на крају нове независне државе које су основали европски

колонисти (исто, 336-337). Значајан «допринос» драстичном смањењу броја Индијанаца и њиховом протеривању на за живот не баш погодне територије, дале су и САД. Од свог оснивања па све до потпуног «освајања Запада», бројни ратови вођени против индијанских племена обавили су овај «задатак». Тако је први председник САД, Џорџ Вашингтон (George Washington) свом генералу Џону Саливену (John Sullivan) дао следеће инструкције за вођење рата против Ирокеза 1779. године: “Lay waste all the settlements around...that the country may not be merely overrun, but destroyed...Do not listen to any overture of peace before total ruin of their settlements is effected”¹ (Finney). Један од утемељивача либерализма, такође један од првих председника САД, Томас Џеферсон (Thomas Jefferson), иначе робовласник, свом је министарству рата (1807) наложио да на сваки индијански отпор Влади САД треба одговорити подизањем «ратне секире», коју не треба спуштати “(...) till that tribe is exterminated, or is driven beyond the Mississippi”² (исто). У овом је «прегнућу» учествовао и Абрахам Линколн (Abraham Lincoln), добровољно се пријавивши за рат против Индијанаца тридесетих година 19. века (Black Hawk War), подржавајући познати указ председника Ендрјуа Џексона (Andrew Jackson) о пресељењу свих индијанских племена која су живела источно од Мисисипија у западне равнице (1830) и, на крају, кроз ратове против Индијанаца за време његовог председниковања (1862). Није изостао ни први председник САД у 20. веку, добитник Нобелове награде за мир Теодор Рузвелт (Theodore Roosevelt), који је сматрао да је истребљење и протеривање Индијанаца било “(...) beneficial as it was inevitable”³ (исто). Домородачко становништво и домородачку културу заменили су нови (око десет пута бројнији) становници (из Европе, али и из Африке и Азије) са другачијим културама (Dajmond, 2004: 338). За нас је овде од посебне важности чињеница да се највећа промена у становништву у последњих неколико стотина година одиграла као резултат бројних и крвавих друштвених сукоба, читавог низа ратова који су вођени, малтене непрекидно, четири стотине година.

Нажалост, Балканско полуострво такође познаје велика померања становништва и промене у структури становништва услед сукоба. Тих је сукоба, померања и промена било толико да врло тешко чак и набројати их све, што ми овде нећемо ни покушавати. Многи данашњи становници западног Балкана, уколико иоле нешто знају о сопственом

¹ У преводу на српски језик: «Уништите сва њихова насеља у околини...тако да земља не буде само прегажена, него уништена...Не слушајте никакве мировне предлоге док сва њихова насеља не буду потпуно уништена».

² «(...) докле год то племе није истребљено или протерано с ону страну Мисисипија».

³ «(...) корисно, као и неизбежно».

пореклу, свесни су чињенице да су неки њихови преци, некада давно, били приморани да напусте своје домове и да се преселе далеко од родног краја, на територије које су биле или пуне, или насељене народима са, понекад, прилично другачијим начином живота.⁴

Најсвежији пример су свакако сукоби који су се на западном Балкану одиграли 90-их година прошлог века, а су чије демографске последице још како присутне у добром делу балканских друштава. Ратови у данашњој Хрватској (1991-1995), Босни и Херцеговини (1992-1995), као и рат НАТО савеза против Србије, произвели су, међу осталим својим последицама, стотине хиљада избеглица, припадника разних етничких група.

У центру наше пажње у овом чланку је први споменути рат, рат у данашњој Хрватској (1991-1995). Осим домаћих, балканских актера, у овом су сукобу учествовали и не-балкански актери, пре свих чланице НАТО савеза, у чијим је редовима доминатну улога припадала САД. Наиме, западне су земље, кроз цео ток рата, свесрдно помагале хрватску страну и то на разне начине: дипломатски, у институцијама Уједињених Нација, економском сарадњом и помоћу, војном сарадњом и наоружавањем и, коначно, војним дејствима. Једновремено, на исте ове начине, али са супротним предзнаком, чланице НАТО савеза су «саплитале» хрватског противника, тј. српску страну. Ратне напоре Хрватске и њених НАТО савезника⁵ пратила су, како је то у сукобима ове врсте редовно случај, декларативна залагања за мир и заглашујућа медијско-пропагандна халабука како би се рат морално оправдао.

«Олуја», завршна операција овог рата, изведена је уз обилату помоћ НАТО савеза, пре свих САД. У својим интервјуима датим хрватској штампи током 1997. и 1998. године, амерички амбасадор у Хрватској у време операције «Олуја» (1995) Питер Галбрајт (Peter Galbraith) истицао је «пресудну улогу» САД у хрватским победама. Према његовим речима, САД нису осудиле операцију «Бљесак» (западна Славонија, 01.-04. мај 1995), а за «Олују» су дале прећутни пристанак. Такође, САД су се претварале да не примећују трговину оружјем која се одигравала у Хрватској и Босни и Херцеговини. Саветници из САД, војни пензионери, спроводили су тактичку обуку и оперативно планирање. У помоћ САД могу се урачунати и ваздушни напади на

⁴ Међу њих спада и писац ових редова, чији су преци на територију данашње северне Србије дошли у време аустро-турског рата који је вођен у последње две деценије 17. века.

⁵ С обзиром на војне потенцијале и укупну друштвену моћ, као и с обзиром на то ко је стварно био «главни» и ко се стварно питао, вероватно би тачније било рећи «САД и њени савезници».

положаје српске против-ваздушне одбране и операције у домену психолошког рата (Bjelajac, Žunec i dr, 2007: 50-51).

Рат у данашњој Хрватској донео је велика разарања (као и велики број ратних злочина)⁶ али и велика померања становништва, која су као свој резултат имала велике промене у (етничкој) структури становништва. Највећа промена, сасвим лако опажљива, јесте да је на крају рата (1995) било далеко мање Срба него на његовом почетку (1991). Наиме, док је у Хрватској, према резултатима званичног пописа становништва изведеног 1991. године у Србији било 581 663 становника српске националне припадности („српског пучанства“ – овај је израз тих година најчешће кориштен, пре свега зато да би се нагласила разлика у односу на „државотворан“ хрватски народ), а што је чинило 12,2% од укупног броја становника, након операције „Олуја“ остало их је још око 100 000. Главни резултат рата у овом, демографском смислу, био је да су победници (НАТО на челу са САД и Хрватска) успешно протерали побеђене (Србе), сводећи их на број који је, ако не занемарљив, а оно свакако сувише мали да би представљао потенцијалну опасност („реметилачки фактор“).

Током целог рата, нарочито у неким његовим фазама (нпр. у првим месецима, затим у току операција „Бљесак“ и „Олуја“), колоне избеглица напуштале су територије на којима су биле непожељне. Хрвати су одлазили из крајева под контролом Срба и обрнуто. Према званичним подацима, готово милион предратних становника Хрватске расељено је у току рата.

Највеће померање становништва догодило се почетком августа месеца 1995, у току и након операције „Олуја“. Тада је своје домове у Републици Српској Крајини напустило више од 200 000 Срба. У дугим колонама путничких аутомобила и трактора, они су се упутили према Србији. Они који остали нису се добро провели, с обзиром да је „добро документована чињеница“ била да је „(...) након што је војни део операције завршен, уследио хаос свеопште пљачке и да је убијено неколико стотина Срба, углавном старије доби“ (Bjelajac, Žunec i dr, 2007: 51). Саму операцију Савет безбедности ОУН је осудио Резолуцијом број 1009, али никакве конкретне мере нису предузете против Хрватске. То никако није могло бити изнанађење, ако се зна ко су још

⁶ Као што се то могло и очекивати, за ратне злочине углавном су оптужени Срби, како у току рата (као део ратне пропаганде), тако и после њега, упркос доказима да је злочина било на свим странама (о злочинима почињеним над Србима види нпр. Štrbac, 2000). У ратним сукобима, па тако и у овом, победник најчешће полаже право на „моралну супериорност“, како би се победа легитимисала и на овај начин, а противник натерао да прихвати сопствену „кривицу“ за рат. Занимљиво је приметити да је такозвани „Хашки трибунал“ у оптужбама за ратне злочине у току 90-их година на простору бивше Југославије у потпуности заобишао припаднике војних снага НАТО, као и водеће политичаре у НАТО земљама. Ова чињеница много говори о кључном фактору рата.

били актери у рату и какав је био однос снага великих сила половином 90-их година прошлог века.

У хрватском је парламенту тадашњи председник Фрањо Туђман изјавио (15.01.1996) да је „(...) са успешном имплементацијом операције „Олуја“ главни унутрашњи проблем хрватске државе решен заувек“ (Štrbac, 2000: 83).⁷ Република Српска Крајина престала је да постоји, а на подручју Крајине остало је да живи свега око 8000 Срба.

После рата, уколико су се злочини могли и некако заташкати и прећутати, број избеглица у Србији свакако није. Године 1996. у Србији је регистровано 538 000 избеглица из других република бивше Југославије (Analiza, 2007: 5). Питање њиховог повратка, при чему ћемо ми овде нагласити питање повратка у подручја бивше Републике Српске Крајине, нужно се отворило и дошло у центар пажње када је реч о избегличком проблему. Као што ћемо ускоро видети, повратак Срба у Хрватску, па тако и на подручје Крајине, није ишао брзо, напротив. Јасно да, осим повремених вербалних осуда, Хрватска није трпела никакве санкције од стране такозване „међународне заједнице“ због ове спорости. То никог не треба да чуди, с обзиром на актере и исход рата.

У горе споменутој анализи о правима и интеграцији расељеног становништва износи се податак (преузет од Министарства мора, туризма, промета и развитака Владе Републике Хрватске - ММТПР) да је од почетка процеса повратка 1995. године, па до септембра 2006, службено регистрован 341 081 повратник, од чега је 64% углавном припадника већинског становништва (Хрвата), а 36% Срба. Процењује се, међутим, да се само око 60-65% мањинских повратака може сматрати одрживим и да ће се одређени број избеглица ускоро вратити у земљу избеглиштва, углавном због тешкоћа у приступу стамбеном смештају, стеченим правима и запошљавању. Према подацима Комесаријата за избеглице Републике Србије, око 130 000 избеглица се вратило у земље порекла, од тога 60 000 хиљада у Хрватску. Док је према подацима ММТПР 2006. године остало још само 18 случајева заузетих кућа које су у власништву избеглих Срба, подаци Мисије ОЕБС у Републици Хрватској говоре о 219 таквих случајева. Аутори ове анализе подвлаче да је у судским и управним поступцима за поврат приватне имовине власницима редовна пракса да се интерес привременог корисника

⁷ После ове и сличних изјава датих за време рата (али и пре њега) од стране водећих хрватских политичара, чудно је да данас још увек има оних за које је оно што се догодило после „Олује“ „мистерија“ (Вјелажас, Žunec i dr, 2007).

ставља испред интереса власника. Административни механизми за поврат незаконито одузетог пољопривредног земљишта нису успостављени, па власници морају да покрећу судске поступке. На подручју Бенковца, на пример, према подацима Српског Демократског Форума, у то је време постојало 125 случајева узурпираног пољопривредног земљишта. Нису успостављени ни административни механизми за повраћај покретне имовине расељених лица која је стављена под привремену управу Републике Хрватске. Када је реч о обнови уништених и оштећених кућа, у анализи се каже да првостепени поступци најчешће трају више од годину дана, а понекад и три-четири године (па и више), иако је законски рок 30 дана. Другостепени поступци такође трају неоправдано дуго, далеко дужи од предвиђеног законског рока од два месеца од дана жалбе (Analiza, 2007: 5 и 7-10).

Најновија студија о положају Срба у Хрватској доноси тврдњу да се имовинска, мањинска, грађанска и друга стечена права, посебно у повратничким срединама тешко остварују. Срби нису у равноправном положају када се ради о запошљавању у државном и јавном сектору. Повратак је успорен пре свега због тога што се имовина Србима споро враћа, док се противправно изгубљена станарска права не признају. Повратничке средине су привредно и развојно запостављене. Од самог почетка повратка српских избеглица (1997) подручје Крајине хрватска је третирао као секундарно, уз бројне опструкције на свим нивоима власти. У Хрватску се заиста вратило свега око 60 000 хиљада Срба (од око 400 000 оних који су из ње избегли). У структури повратника доминира старачко и ниско образовано становништво. Држава најмање улаже у подручја у која се Срби враћају; питања инфраструктуре у српским селима нису довољно решена (путеви, мостови, струја, водовод). Против Срба је покренуто чак 400 суђења у одсутности за ратне злочине. Манипулација оптужницама за ратне злочине сматра се једном од главних препрека за повратак прогнаних. Да је правосуђе етнички пристрасно, види се у ефикасности поступка и висини казни када је реч о Србима оптуженим за ратне злочине. Даље, избеглице су, за разлику од других држављана Републике Хрватске, искључене из процеса приватизације друштвене (државне) својине и остваривања права на акције по основу запослења и радног стажа. Етнички мотивисаних напада на Србе само је у 2005. години било око 70 (подаци хрватског МУП-а). У току 2007. напади су настављени, посебно на подручју северне Далмације (вербална вређања, физички напади, девастација објеката, скрнављење гробова и верских објеката и сл). Јавни, медијски и политички простор и даље је преплављен „говором мржње“, који не бива санкционисан од стране државе, упркос

позитивним прописима. Аутори студије закључују да се Срби у Хрватској у овом тренутку налазе између асимилације којој су изложени у градовима и гетоизације на сеоским подручјима: „Пуних 13 година од завршетка рата Хрватска није осигурала потребне увјете за одрживи повратак српских избеглица“ (Džakula, Bubalo i Ećimović, 2008: 3, 6, 10-11 и 15-17).

Које су последице спорог повратка српских избеглица у Хрватску? На индиректан начин, статистички подаци нам указују на једну од њих.

Као што смо већ напоменули, број избеглица регистрованих у Републици Србији године 1996. био је 538 000. До октобра 2006. тај је број смањен на 106 000 лица, са још око 11 000 жалби на првостепено решење о укидању избеглице (Analiza, 2007: 5). Ако се 130 000 избеглица вратило у земље порекла, а око 20 000 раселило у треће земље (исто), поставља се питање шта се догодило са преосталих 388 000 људи? Неки од њих су у последњих 13 година умрли, али то не може бити велики број.

Ова тобожња „загонетка“, „мистериозни“ нестанак три стотине хиљада људи, разуме се, врло се лако објашњава. Та су се лица, међу којима је сигурно био добар део Срба избеглих из Хрватске, друштвено интегрисала у земљи избеглиштва, у Србији. Њихова је интеграција нарочито олакшана Изменама и допунама Закона о држављанству СРЈ из 2001. године, који је избеглицама омогућио право на двоструко држављанство; овакву одредбу има и Закон о држављанству Републике Србије из 2004 (Analiza, 2007: 25). Недавно се у дневној штампи Комесар за избеглице Републике Србије скоро жалио на то што „(...) међународна заједница истиче као добар пример Нигерију, која је за 30 година интегрисала 30 000 избеглица. Србија је за десет година, наглашава он, успела да укључи у заједницу 300 000 прогнаних“ („Вечерње Новости“, 08.11.2008, стр. 6).⁸ Подразумева се да је реч о људима који се, највероватније, никада више неће вратити у крајеве из којих су били присиљени да оду.

Човек не треба да буде социолог па да схвати узроке релативно лаке интеграције српских избеглица из Хрватске у Србији. Истакнимо овде три узрока.

Прво, избеглице су дошле у земљу „матуцу“, у којој већински народ чине припадници исте етничке групе који са њима деле најбитнија обележја начина живота. Свима им је заједнички језик, историја, митови, обичаји и друго. Међу факторима који

⁸ Према подацима Комесаријата, данас у Србији има 97 000 лица са статусом избеглице и 206 000 лица која се сматрају интерно расељеним („Вечерње Новости“, 08.11.2008, стр. 6). Под „интерно расељеним“ подразумевају се прогнани са Косова и Метохије 1999. и 2004. године (међу којима, осим Срба, има и Рома, као и припадника неких других етничких група).

су највише утицали на брзу интеграцију треба истаћи исту верску припадност (православље) и то унутар исте верске институције (Српске Православне Цркве).

Друго, велики број избеглица из Хрватске у Србију је дошао код својих рођака. Наиме, познато је да је велики број Срба из Крајине колонизован у данашњу српску покрајину Војводину непосредно после Другог светског рата. Пошто је од тада, па до времене избеглиштва прошло око пола века, све друштвене везе нипошто нису биле нестале. Напротив, у критичној ситуацији рата и невоља које је он донео, те су везе (од којих су неке, до тада „успаване“, поново активирани) послужиле да се прихвате људи који су били приморани да напусте своје домове, јер су ти људи били не само сународници, него и „земљаци“ и рођаци. Представници међународних организација за помоћ избеглицама узалуд су тражили масовне избегличке логоре по Србији и чудили се где су нестале стотине хиљада људи. Постојање рођачких и „земљачких“ веза свакако је помогло избеглицама и у другим стварима, а не само око смештаја. При томе мислимо на помоћ при запошљавању, школовању деце, итд.

Иста етничка припадност, иста вероисповест и завичајна припадност имали су утицаја и на склапање бракова, што је био додатан разлог за некога да се у Крајину никада не врати.

Коначно, трећи узрок већ смо описали: немогућност повратка у завичај натерао је многе избегле Србе из Крајине да се, како год знају, снађу у Србији и интегришу у српско друштво.

Овакав развој догађаја и овакве последице није било тешко предвидети. Да ли је то био један од циљева политике хрватске државе, не можемо да знамо. Сигурно је само да је повратак српских избеглица на систематски начин ометан и да је као резултат тога уследила њихова интеграција у Србији.

Међутим, ми овде желимо да истакнемо једну другу последицу рата у Хрватској и онога што се после рата догађало са српским избеглицама. Ради се о могућности, или је већ реч о друштвеној реалности, да Крајина постане мит, тачније митска земља и да заузме место међу другим српским митовима.

Пре него што поближе објаснимо утемељеност ове претпоставке, изнећемо укратко схватање мита од којег полазимо.⁹ Ово сматрамо неопходним због многобројних злоупотреба овог термина које данас можемо срести како у медијима, тако и радовима појединаца који се издају за научнике.

⁹ За шире образложење видети: Šljukić (2008).

Мит, као друштвена и културна појава, има своја изворишта, своје карактеристике, своје облике и друштвене функције.

Сама реч мит, онда када се она користи у свакодневном језику, као и у језику политике, има, најчешће, изразито негативну конотацију. Овакво схватање мита води порекло из доба Просветитељства, када се чинило да је моћ разума кадра да „развеје“ митове и протера их из друштва у књижевне текстове. Мит се овде сматра пуком фантазијом; он је само „празна прича“, чак и лаж; мит је супротстављен реалности, како природној, тако и друштвеној. Научно изучавање митова не сме да падне у замку да мит схвати као некакву „негативну појаву“ коју ваља елиминисати из друштвеног живота, јер се тако неће далеко стићи у доласку то жељених сазнања о миту која би била објективна, поуздана и проверљива. Напротив, стигло би се до замене науке идеологијом и/или другим митом. Миту се мора приступити на, колико год је то у друштвеним наукама могуће, на вредносно неутралан начин. Више од тога, социологија и антропологија ово здраворазумско (вредносно негативно) поимање мита морају узети као једну *друштвену чињеницу* о којој се мора водити рачуна. Њено игнорисање у смислу њене ненаучности искључило би један, веома значајан, аспект мита и управо научно сазнање о миту учинило крњим.

Мит је једна врста веровања, слично религији, са којом је у блиској вези (мада не нужној, јер постоје и секуларни митови). Он представља одређену друштвену снагу, јер испуњава неке важне друштвене функције. Зато се истинитост мита тешко може мерити научним критеријумима: мит се прихвата због своје корисности, због његовог практичног значаја и функције, а не због његове истинитости или „научне тачности“. За оног који у мит верује, он је истинит. У примитивним друштвима свеprisутни мит преображава се у традиционалним, док се у модерним друштвима, услед убрзаног развоја рационалне мисли, чак и повлачи из одређених друштвених сфера, али не због своје неистинитости, него пре свега због непрактичности и неделотворности (област магије и магијске праксе је добар пример, иако би било нетачно тврдити како ови облици људске свести и деловања у потпуности нестају у модерним друштвима).

Главне друштвене функције мита, једнако важне у свим људским друштвима, јесу стварање и одржавање друштвене солидарности и идентитета (Диркем), као и легитимисање друштвених институција и структуре, моралних правила и друштвене праксе (Малиновски). Једно људско друштво не може нити да постоји, нити да опстане без солидарности својих чланова, сопственог идентитета и без легитимности институција и деловања. Другим речима, свако друштво има потребе за њима. Мит је

део сваке културе, схваћене као начин живота одређене друштвене групе. Из реченог произилази да нема друштва без митова и да је став о модерном друштву као друштву без митова, највероватније, само још један мит. Савремена друштва, ма колико се нека од њих опирала претпоставци да и она имају своје митове, имају потребе за митовима и саме митове. При свему овоме мит не би требало ни преценити, тј. сматрати да је мит једина културна творевина која обавља споменуте функције, ако је већ његова улога неизоставна.

Као производ културе, мит је подложен мењању, како кроз историју, тако и у односу на различита друштва. Митови настају, трансформишу се и нестају, с тиме да су главни разлози за ове процесе практичне, у ствари друштвено-функционалне природе. Један исти мит може бити различито тумачен у различитим историјским раздобљима; два различита друштва могу делити један мит и сл.

У времену друштвених сукоба (нарочито ратова) улога митова (посебно неких врста) у једном друштву расте, из простог разлога што је сукоб друштвена ситуација у којој су потребе за друштвеном солидарношћу, идентитетом и легитимисањем друштвених институција и пракси наглашеније него у релативном мирном времену. У ратна времена митови понекад просто „подивљају“, узимајући до тада неслућене размере друштвеног утицаја и неочекиване (чак и сасвим невероватне) облике. Њихова очигледна несагласност са чињеницама врло често од митова одбија интелектуалце. Великом броју њих прихватање тих и таквих митова изгледа као нека врста издаје разума; при томе их збуњује њихова делотворност код великог дела припадника одређеног друштва.

Један од најбољих познавалаца проблематике националних митова, Ентони Смит (Anthony D. Smith), сматра да ниједан национални покрет, ниједан трајан етнички идентитет не може да се појави без фундамента, који се састоји од заједничких значења (смисла) и идеала, који воде друштвену акцију. Најважнији део тог фундамента чине митови, међу којима су најзначајнији митови о пореклу. Митова о пореклу има више и они чине целину (Smith, 1999: 57, 62-68):

1. Мит о временском пореклу (Када смо настали?)
2. Мит о месту и сеоби (Одакле смо дошли?)
3. Мит о прецима (Ко је наш заједнички предак и оснивач?)
4. Мит о херојском („златном“) добу (Како смо се ослободили и постали славни?)

5. Мит о паду (Како смо пропали?)
6. Мит о регенерацији (Како да обновима „златно доба“?).

Према Смитовом мишљењу, данас веома популарни модернистички приступ питањима нација и национализма, чији су најпознатији представници Ерик Хобзбаум (Eric Hobsbaum), Бенедикт Андерсон (Benedict Anderson) и Ентони Гидинс (Anthony Giddens), у настајању нација примарно место додељују држави, чиме фаворизују западни образац формирања нација, не поклањајући довољно пажње етничком обрасцу (етнички национализам), који је данас актуелан у источној Европи и деловима Азије. Критичан недостатак овог приступа јесте потпуно одсуство увиђања значаја територије и домовине предака. Национализам увек укључује захтев за контролом на одређеној територији; нема нације без земље. Стварање нације захтева посебно место обитавања нације, које није обична територија, већ историјска земља, или домовина, или земља предака. Та земља постаје суштински део карактера, историје и судбине заједнице, којој се редовно одаје почаст и која се брани по сваку цену. Она је место историјских битака, споменика, храмова и гробова светаца и хероја који су је бранили и даље је бране. Она поседује посебно симболичко и митско значење, генеришући моћна осећања која, као своју крајњу последицу, могу имати и свесно жртвовање. Уколико желимо да разумемо жестоке и дуготрајне етничке конфликте, морамо схватити темеље идентитета модерних нација, међу које спада и посебан однос према одређеној територији (исто, 149, 151-152 и 157).

Мишљења смо да је Крајина, или, ако употребим назив политичке формације, Република Српска Крајина, на добром путу да постане „света територија“, „земља предака“ и да као таква постане део митова о пореклу за део српског етничког корпуса. У извесном смислу, она за многе избегле Србе престаје да буде реална територија, место на којем се живи, већ митска „света земља“, где се некада живело у релативном обиљу и слози („златно доба“), а чије је напуштање последица војног пораза. О њој се пева на свадбама и у сличним приликама, о њој се испредају приче и легенде, њој се наздравља и у њу се заклиње. Њен улазак у фундамент српског националног идентитета није залог историјског помирења, него неког будућег сукоба. Иако из данашње перспективе гледано вероватно нико такав сукоб нити жели нити прижељкује, то није довољан разлог да ту могућност потпуно искључимо.

На ненамеран начин, чињеница да се повратак српских избеглица у Хрватску, посебно на подручје некадашње Републике Српске Крајине, већ годинама одуговлачи и

опструира, доприноси стварању мита о Крајини. За оне који се нису у њу вратили јер им је то онемогућено, али и за оне који више ни не желе да се врате јер су се друштвено интегрисали у Србији, Крајина и *није* стварна територија.

Евентуални покушаји да се путем „инжењерије ума“ утиче на елиминацију овог мита, а у склопу захтева за тобожњом „демитологизацијом“, тешко да могу да буду успешни. Не само због тога што се иза захтева за „демитологизацијом“ редовно крије покушај денунцирања противника у сукобу и намера да се једни митови замене другим, за „рационалну“ страну подобнијим митовима, већ пре свега зато што су се национални и етнички митови до сада редовно показивали као много истрајнији и упорнији од површних, иако добро осмишљених и дуготрајних кампања заснованих на сили и новцу. Једини начин да се настајући мит о Крајини, који сам по себи, као ни други митови, није ни добар ни рђав, на неки начин „испразни“ од свог „експлозивног пуњења“ и пацификује јесте да та територија постане реално место за живот оних људи који су је пре нешто више од једне деценије напустили.

SOCIAL CONFLICTS AND THEIR CONSEQUENCES: SERBIAN REFUGEES AND MYTH OF KRAJINA

Summary

In this paper the author discusses migrations and changes of population structure as consequences of social conflicts. The demographic changes of this sort are not an invention of our times, but almost a regular consequence of many historically known social conflicts. One of the consequences of the war in Croatia (1991-1995) has been a big change in population structure, especially with Serbs in Croatia and the territory of former Republic of Serbian Krajina. The procrastination and impeding of return of the Serbian refugees (especially to the territory of Krajina) leads to their social integration in Serbia, but could also lead to creation of myth of Krajina as “sacred land”. Myth of Krajina, which in itself is neither good nor bad, can be pacified only by the return of the Serbian refugees.

Key words: integration, myth, Serbian refugees, social conflicts, war in Croatia.

Литература

Analiza (2007) Pristup pripadajućim pravima i (re)integracija raseljenog stanovništva u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Srbiji u 2006. godini, Misija OEBS u Srbiji, www.osce.org/publications.

Bjelajac Mile, Žunec Ozren. i dr (2007), „Rat u Hrvatskoj 1991-1995“, Despotović Lj, Gavrilović D, priredili, *Rat i manjine*, Institute for Historical Justice and Reconciliation Salzburg, Center for History, Democracy and Reconciliation i Naučni časopis *Kultura Polisa*, Novi Sad.

Dajmond, Džared (2004), *Mikrobi, puške i čelik*, Dosije i Službeni list SCG, Beograd.

Smith, Anthony D (1999), *Myths and Memories of the Nation*, Oxford University Press, New York.

Finney, Dee, *A Thousand Lies. The Native American*, www.greatdreams.com/lies.htm.

Džakula Veljko, Bubalo Ratko i Ećimović Dušan (2008), *Status i položaj Srba u Hrvatskoj*, SDF, HCIT i DMRE, www.sdf.hr/analize.

Šljukić, Srđan (2008), „Mitovi i sukobi na zapadnom Balkanu: jedan antropološki pristup“, *Myths and Stereotypes of the Nationalism and Communism in Ex Yugoslavia*, Institute for Historical Justice Salzburg, Centar za istoriju, demokratiju i pomirenje Novi Sad i Grafo Marketing, Novi Sad.

Štrbac, Savo (2000), „Crimes Against Serbs on the Territory of Croatia During 1990-1999“, *The Serbs. Refugees, Exiles and Displaced Persons at the End of the 20th Century*, University of Belgrade, Centre for Strategic Studies, Belgrade.